

ОБЛІК, АНАЛІЗ І АУДИТ

Тамара КУЧЕРЕНКО

Обґрунтована концепція Балансу згідно із економічною сутністю його елементів відповідно до встановлених принципів фінансової звітності. Визначено, що синтаксичний і семантичний підхід до балансу сприяє формуванню раціональної його структури та уніфікованому підходу щодо визначення та визнання статей в окремих розділах відповідно до потреб ринкового середовища.

Ключові слова: баланс, елементи балансу, капітал фірми, принципи фінансової звітності.

Динамічні ринкові перетворення економічних взаємовідносин суб'єктів господарювання під впливом глобалізації світової економічної системи *потребують адекватного відображення* їх у фінансовій звітності, зокрема у Балансі підприємства. Існуючі принципи побудови балансу не відповідають економічній концепції контрольованих ресурсів, а тому не надають корисної інформації зовнішнім користувачам щодо фінансового стану суб'єкта господарювання, який отримує економічні вигоди від використання активів.

Вивчення парадигми Балансу, як окремої форми бухгалтерської звітності, відбувалося з часів його офіційного визнання і в даний час ця проблема не втрачає свого значення відповідно до сучасних потреб окремих соціальних груп користувачів, про що свідчать чисельні публікації зарубіжних та вітчизняних науковців: Ф. Ф. Бутинця, С. Ф. Голова, Г. Г. Кірейцева, Я. Д. Крупки, Н. М. Малюги, М. Р. Метьюса, М. Х. Б. Перери, Г. Мюллера, Х. Гернона, В. Ф. Палія, М. С. Пушкара, П. Т. Саблука, Я. В. Соколова, В. В. Сопка, П. Я. Хомина, І. Й. Яремка та інших.

Метою статті є узагальнення методологічних і методичних підходів до побудови Балансу підприємства і обґрунтування його окремих складових.

Баланс, як форма фінансової звітності, що містить інформацію про фінансовий стан підприємства, його активи, зобов'язання і власний капітал на певну дату [1, 171], є носієм економічних і юридичних прав суб'єктів господарювання. З економічної точки зору, баланс розшифровує зміст і структуру активів підприємства, їх натурально-уречевлену форму у грошовому виразі. Юридичний зміст відображає сукупність прав і зобов'язань підприємства, що репрезентують структуру пасиву балансу і представлені власним капіталом та різними видами заборгованості. Тотожність економічних і юридичних показників відображає математичну рівність активу і пасиву балансу.

Поглиблення корпоративних відносин в умовах глобалізації світової економіки сприяють створенню суб'єктів господарської діяльності, які контролюють передані їм учасниками бізнесу ресурси для отримання економічних вигод. Такі підприємства не обов'язково формують на правах власності майнові активи і, зокрема, майнові комплекси, використовуючи для потреб господарської діяльності „контрольовані ресурси”, які складають основу фінансово-економічних відносин учасників бізнесу, а отже і зміст Балансу підприємства. Сучасна трактовка бізнесу передбачає побудову Балансу за економічною ознакою, в основі якого лежить ресурсна концепція, що відповідає якісним характеристикам і принципам МСФЗ. „Якщо інформація має правдиво відображати операції та інші події, які їй належить відображати, необхідно вести їх облік і розкривати відповідно до їхньої сутності та економічної реальності, а не лише виходячи з їхньої юридичної форми” [2, 52].

Базуючись на визначених принципах фінансової звітності, які повинні забезпечувати єдині методологічні підходи до визначення, визнання та оцінки її елементів, баланс повинен задовольняти вимоги основних користувачів щодо потенційних економічних вигод від утримання активів і зобов'язань. При цьому структура балансу, який призначено для задоволення потреб усіх існуючих і можливих його користувачів, відрізняється від структури балансу, складеного із дотриманням діючих національних нормативних актів.

Капітал фірми, який представлено в пасиві балансу, поділяється на власний і залучений. Така класифікація капіталу у балансі не співпадає із економічним змістом відображуваних операцій щодо його формування. Як в умовах корпоратизації, так і в умовах одноосібного власника сформований капітал завжди залучений від власників корпоративних прав (одноосібного власника) та від інших осіб у вигляді зобов'язань. Відмінність цих видів капіталу становлять умови залучення. У першому випадку власники формують у грошовому, матеріальному виразі відповідно до законодавства певний розмір продуктивних ресурсів, необхідних для початку і продовження бізнесу згідно заявленої статутної діяльності на ринку капіталу та для відповідальності перед іншими учасниками бізнесу своїм майном за можливі негативні наслідки такої діяльності (табл. 1).

Таблиця 1

Модель балансу корпоративного суб'єкта господарської діяльності

Розділи	Актив	Пасив
1	Балансові активи	Балансові зобов'язання
	Необоротні активи	Власний капітал
		Довгострокові зобов'язання
	Оборотні активи	Поточні зобов'язання
2	Забалансові активи	Зобов'язання за забалансовими активами
3	Неідентифіковані нематеріальні активи	Інтелектуальний капітал
Баланс	Економічні ресурси	Корпоративний капітал

У другому випадку залучення капіталу відбувається на певних умовах і, як правило, на чітко визначений термін, після закінчення якого сума зобов'язань підлягає поверненню або приєднується до власного капіталу фірми в обмін на корпоративні права чи у вигляді прибутку, наприклад, цільове фінансування певних

заходів, кредиторська заборгованість, за якою минув строк позовної давнини. “З економічної точки зору, власний (вкладений) і чужий капітал для підприємства у сучасній економіці є повністю рівноцінними, лише власний капітал виражає відношення підприємства до засновників, отже різновид зобов’язання підприємства. Підприємству все одно, за рахунок якого капіталу (обидва і так платні) провадити діяльність, спрямовану на отримання прибутку” [3, 37].

Перший розділ пасиву Балансу „Власний капітал” сформовано із статей, які утворюються внаслідок акумуляції активів при створенні суб’єкта господарської діяльності та послідовних операцій, які призводять до збільшення (зменшення) сукупної вартості активів за рахунок прибутку (збитку), отриманого в результаті минулих подій. Сума статутного (пайового) капіталу, зареєстрована органами державної влади при створенні суб’єкта, додаткових внесках акціонерів, як правило, змінюється не досить часто і відображає поточну вартість активів на момент їх внесення.

Інші складові власного капіталу формуються під впливом подій процесу реалізації, що забезпечує реінвестицію частини прибутку у бізнес, капіталізації доходів у результаті дооцінки активів, безоплатного їх одержання та інших подібних операцій. Основною складовою власного капіталу є прибуток, який є корпоративною власністю і відповідно до вимог законодавства є джерелом формування резервного капіталу, покриття збитків минулих періодів, виплати дивідендів власникам корпоративних прав та, за рішенням загальних зборів власників, реінвестується і приєднується до статутного (пайового) капіталу. Розмір прибутку (збитку) є відносною величиною, яка залежить від обраної облікової політики окремих операцій: оцінки вибуття запасів, методу нарахування амортизації, методу створення резерву сумнівних боргів та інших чинників, які приймаються в розрахунок доходів і витрат звітного періоду. У сільськогосподарських підприємствах під впливом П(С)БО 30 „Біологічні активи” на величину прибутку впливають також справедлива вартість поточних біологічних активів та довгострокових біологічних активів, оцінених за справедливою вартістю на дату балансу, справедлива вартість сільськогосподарської продукції на момент її відокремлення від біологічних активів, витрати на виробництво сільськогосподарської продукції і біологічних активів. За звичайних умов прибуток забезпечується через справедливу (ринкову) вартість реалізованих активів. Таким чином сільськогосподарські підприємства визначають операційний прибуток за фактом виробництва, а не реалізації, як це роблять підприємства інших галузей економіки.

Деяка частина власного капіталу формується під впливом суспільного визнання потенційної ринкової вартості раніше придбаних необоротних активів порівняно із їх історичною (первісною) вартістю. Складовою власного капіталу, що відображається по статті Додатковий капітал, створюється за рахунок капіталізації доходу підприємства у вигляді дооцінки необоротних активів, безоплатно одержаних необоротних активів тощо. Справедлива вартість відповідних активів капіталізується до моменту визнання її доходом звітного періоду одночасно із визнанням витрат, здійснених для отримання цього доходу. Ця частина власного капіталу не пов’язана безпосередньо з процесом реалізації, але по мірі використання відповідних активів їх потенційна ринкова вартість визнається доходом звітного періоду у сумі нарахованої амортизації, яка визнається витратами діяльності, що в підсумку в

системі бухгалтерських рахунків і статей фінансового звіту відображає зменшення власного капіталу за статтею «Додатковий капітал». Одночасно вказані доходи і витрати не впливають на прибуток через їх рівновеликі суми. У випадку вибуття дооцінених, безоплатно отриманих необоротних активів до закінчення строку їх амортизації (зносу), частина їх вартості у вигляді капіталізованого доходу, за якою не нараховано знос, приєднується до прибутку звітнього періоду, змінюючи структуру власного капіталу, який представлено у першому розділі пасиву балансу.

П'ятий розділ пасиву балансу призначено для відображення Доходів майбутніх періодів, які складаються із капіталізованих доходів, розглянутих вище, а також із наперед отриманих коштів у вигляді доходів за здані в оренду основні засоби, інші необоротні активи, виручки за вантажні перевезення тощо. Загальна сума отриманих наперед грошових коштів в рахунок наступних майбутніх зобов'язань за ними є тимчасово вільним капіталом, використання якого призведе до збільшення власного капіталу на частину, яка складатиме прибуток за такими операціями. Для визначення доходу звітнього періоду необхідно здійснити акт реалізації продукції, робіт, послуг та визнати витрати, які забезпечують отримання такого доходу. Тому, на наш погляд, операції, що відображаються у складі доходів майбутніх періодів у вигляді наперед отриманих коштів, доцільно відображати у складі Авансів отриманих у другому розділі активу балансу „Оборотні активи” до часу їх використання, аналогічно як і аванси, отримані від покупців, замовників та інших дебіторів, що відповідає економічному змісту та юридичній формі здійснених операцій.

Річні суми капіталізованих доходів майбутніх періодів від дооцінки необоротних активів, їх безоплатного отримання, що формуються за рахунок додаткового капіталу, доцільно було б розмістити у складі власного капіталу, оскільки це є його частиною, яку передбачається використати у звітному році. Диференціація складової власного капіталу „Додатковий капітал” на дві частини, одна із яких буде використана у звітному році і тому відображається у п'ятому розділ пасиву як дохід, а решта залишається у складі основної статті балансу не має економічного обґрунтування з позицій сутності капіталу. Як у першому, так і у другому випадку капіталізована раніше вартість за своїм економічним змістом є власним капіталом до часу його використання. Надання корисної інформації про фактичний та потенційний розмір власного капіталу, зокрема додаткового капіталу, буде забезпечуватися відображенням у першому розділі пасиву балансу як суми додаткового капіталу, так і тієї його частини у вигляді доходів майбутніх періодів, яка, як очікується, буде використана у звітному році. Така структура сприятиме уніфікованому підходу до побудови балансу з позицій відображення в одному розділі статті, яка є визначальною, і тієї статті, яка призводить до її зменшення.

Другий розділ пасиву „Забезпечення наступних витрат і платежів” містить статтю Цільове фінансування, яка за своїм економічним змістом не відноситься до забезпечень. Згідно П(С)БО 11 „Зобов'язання”, забезпечення – це зобов'язання з невизначеними сумою або часом погашення [1, 497]. Вказані дві ознаки не притаманні цільовому фінансуванню, щодо якого, як правило, визначають суми, строки та умови фінансування. За суттю цільове фінансування схоже із доходами майбутніх періодів, яке з часом, в міру використання визнається власним капіталом фірми. У випадку отримання цільового фінансування, кошти за ним обліковують на

рахунку 48 „Цільове фінансування і цільові надходження” до часу використання. Суми цільового фінансування, використані для потреб поточної діяльності, зараховуються до доходів іншої операційної діяльності звітного періоду, а кошти, використані у вигляді капітальних витрат, спочатку обліковують як капіталізований дохід за статтею Додатковий капітал і в міру використання необоротних активів – зменшують суму додаткового капіталу.

Таким чином, суми цільового фінансування можуть містити в собі операції, які відносяться як до поточних, так і до довгострокових подій і тому відповідна стаття Балансу підприємства не надає достовірну інформацію про її складові, що вимагається МСБО: „Незалежно від прийнятого методу подання підприємству слід розкривати (для кожної статті активів і зобов'язань, яка об'єднує суми, що очікуються до відшкодування або погашення до і після закінчення дванадцятимісячного строку від дати балансу) суму, відшкодування чи погашення якої очікується після понад дванадцяти місяців” [2, 95]. У Примітках (ф. № 5) зазначена інформація також не розшифровується. Відсутність у балансі чіткого поділу активів і зобов'язань на поточні і довгострокові, як відмічають Б. Гринів [5, 11–12], З. В. Задорожний, Я. Д. Крупка [4, 185–188], утруднює оцінку фінансового стану підприємств.

З економічної точки зору цільове фінансування є неоднорідним за своєю матеріальною формою: частина їх може бути представлена грошовими коштами, а інша частина – у вигляді матеріальних ресурсів (витрат). Представлена інформація дає підстави вважати цільове фінансування також складовою першого розділу пасиву балансу, оскільки його використання збільшує доходи підприємства, що в результаті призводить до рівновеликого зростання власного капіталу. Розміщення цільового фінансування, доходів майбутніх періодів у першому розділі пасиву балансу поряд із іншими складовими власного капіталу потребує додаткової інформації в Примітках (ф. № 5) щодо їх структури за двома напрямками: 1) за строками використання; 2) за видами (грошові кошти, капіталізовані доходи, інші капіталізовані ресурси).

Забезпечення наступних витрат і платежів суттєво різняться за їх призначенням та видами. За строками погашення забезпечення необхідно класифікувати на поточні та довгострокові. Поточні зобов'язання створюються для виплати оплати праці під час відпусток, оплати праці за вислугу років, гарантійні забезпечення. Додаткове пенсійне забезпечення та інші довгострокові забезпечення носять довготривалий характер до часу їх використання.

Визначення забезпечень як зобов'язань з невизначеною сумою або часом погашення на дату балансу і відображення у другому розділі пасиву не відповідає їх участі в інвестуванні. „Якщо розглядати їх місце за класичною балансовою формулою (активи = власний капітал + зобов'язання), - відмічає Я. Крупка, - то виходить, що дані забезпечення потрібно відносити до зобов'язань. В той же час зобов'язаннями може рахуватися лише ідентифікована заборгованість, а не створений фонд, резерв під майбутні виплати” [6, 96]. З позицій „резерву” забезпечення є складовою власного капіталу до часу використання. Для надання достовірної і суттєвої інформації про склад забезпечень у Балансі (ф. № 1) їх також доцільно відобразити за строками використання та за однорідними видами.

Структура IV розділу пасиву „Поточні зобов'язання” представлена низкою статей, за якими обліковуються поточні зобов'язання. Визначені поточні зобов'язання складаються із заборгованості за різними видами діяльності, що не надає відкритої інформації про стан поточних зобов'язань з операційної, інвестиційної чи фінансової діяльності. У складі статей „Кредиторська заборгованість за товари, роботи та послуги”, „Розрахунки зі страхування”, „Розрахунки з оплати праці” тощо можуть міститися залишки заборгованості за інвестиційною діяльністю. Узагальнення таких даних суттєво зменшує інформативність показників як для зовнішніх споживачів, так і для внутрішніх, в тому числі для потреб управлінського менеджменту при складанні і аналізі даних Звіту про рух грошових коштів. Процес складання Звіту про рух грошових коштів потребує диференціації грошових потоків підприємства за видами діяльності. Ці дані можна отримати із Балансу підприємства, якщо виділити в складі поточних зобов'язань ті із них, які відносяться до операційної діяльності і окремо - до інвестиційної та фінансової діяльності.

Таким чином, для забезпечення відображення корисної інформації у пасиві балансу необхідно виділити лише три розділи: Власний капітал, Довгострокові зобов'язання, Поточні зобов'язання, структура яких має будуватися із врахуванням видів зобов'язань, строків їх користування та використання за видами діяльності.

Активи, згідно вимог національних і міжнародних стандартів, відображаються в балансі за умов, що вони:

- підконтрольні (належать) підприємству;
- очікується в майбутньому отримання економічних вигод, пов'язаних із їх використанням;
- їх оцінка може бути достовірно визначена.

Майбутня економічна вигода, якою володіє актив, є потенціалом, що сприяє безпосередньому чи опосередкованому генеруванню грошових коштів або їх еквівалентів контролюючим його суб'єктом. Вважається, що потенціал може бути виробничим і фінансовим. Виробничий потенціал репрезентовано частиною господарської діяльності, а фінансовий – набирає форми конвертованості у грошові кошти, їх еквіваленти або спроможності зменшувати вибуття грошових коштів, коли альтернативний виробничий процес зменшує витрати виробництва [2, 57].

У першому розділі „Необоротні активи” перші три підгрупи необоротних активів включаються у валюту балансу за залишковою вартістю. Для цього структура Балансу передбачає відображати первісну вартість, суми зносу, залишкову вартість по кожній підгрупі активів: нематеріальні активи, основні засоби, довгострокові біологічні активи. П(С)БО 3 „Баланс” визначає категорію знос нематеріальних активів як „нарахована у встановленому порядку сума накопиченої амортизації” [1, 187]. П(С)БО 7 „Основні засоби” визначає амортизацію як „систематичний розподіл вартості, яка амортизується, необоротних активів протягом строку їх корисного використання (експлуатації)” [1, 353]. Дане визначення містить похідну від категорії, яка визначається: амортизація і амортизується, що не надає дефініції закінченого наукового пояснення. П(С)БО 3 „Баланс” однозначно трактує знос як амортизацію, що не відповідає дійсності як за змістом операцій, так і величиною зносу у балансі. В балансі величина зносу показує сальдо на кінець періоду і аж ніяк не суму амортизації за звітний період. Операції, які фіксуються на рахунку 13

„Знос (амортизація) необоротних активів”, відображають по кредиту не лише нараховані суми амортизації відповідних активів, але і оприбуткування зносу за придбаними необоротними активами, які до цього були в експлуатації, дооцінку зносу внаслідок дооцінки об’єктів основних засобів, нематеріальних активів. По дебету цього рахунка записують суми списаного зносу в результаті вибуття основних засобів, нематеріальних активів, суми уцінки зносу, суми списання знову у результаті втрат від зменшення корисності окремих об’єктів необоротних активів. Сальдо операцій по рахунку 13 „Знос (амортизація) необоротних активів” показує в балансі арифметичну різницю кредитових і дебетових оборотів, а не суму зносу відповідних груп необоротних активів.

Вчені по-різному визначають сутність амортизації, роль амортизаційного капіталу, його облікове забезпечення для потреб фінансової звітності, можливість та доцільність контролю з боку держави за цільовим використанням амортизаційних відрахувань. Так, академік М. Чумаченко зазначає, що амортизація у вигляді виручки від реалізації продукції утворює власні кошти підприємств для фінансування інвестицій, а амортизаційні відрахування відображають знос основних фондів [7, 6–8].

С. Голов аналізує різні облікові концепції амортизації і відмічає, що згідно із концепцією витрат, „амортизація ніякою мірою не пов’язана із спрацюванням активу або заміною його вартості”, а амортизаційний фонд у західному визначенні - „це насамперед кошти, і амортизаційний фонд виникає не внаслідок нарахування амортизації, а внаслідок акумулювання відповідної суми грошових коштів або їх еквівалентів” [8, 9–11].

Нараховані суми амортизації, зауважує професор П. Я. Хомин, потребують відображення на синтетичному пасивному рахунку бухгалтерського обліку, а не на за балансовому рахунку 09 „Амортизаційні відрахування”, як це зроблено в угоду МСФЗ.

Сума зносу необоротних активів визначається розрахунковим шляхом і за даними господарських операцій на рахунках бухгалтерського обліку її визначити неможливо. Встановлені методи оцінки зносу у розмірі суми нарахованої амортизації за звітний період не відповідають економічному змісту цієї дефініції для потреб бізнесу і балансу, як було відмічено вище. Одночасно, суми зносу не збільшують витрати, оскільки рахунок зносу є контрактивним [10, 27]. На відміну від амортизації, нарахування якої відображає створення капіталу у вигляді забезпечень майбутніх періодів, знос за своїм економічним змістом справедливо зменшує вартість основних засобів, нематеріальних активів, відображаючи їх балансову вартість, тобто, вартість капіталу, яка включається у валюту балансу.

Таким чином, із балансу безпідставно вилучено амортизаційний капітал, який за своєю суттю подібний до забезпечень, оскільки його створення направлено на фінансування відшкодування первісної вартості необоротних активів, які підлягають амортизації.

Виконання розпорядження Кабінету Міністрів України від 10. 11. 2003 р. щодо забезпечення бухгалтерського обліку цільового використання амортизаційних відрахувань на рахунку 09 „Амортизаційні відрахування” не надає повної інформації щодо використання амортизаційних відрахувань за призначенням. Так, сума

нарахованої амортизації, яка вказується у XIII-у розділі Приміток до річної фінансової звітності (ф. № 5), відображає відповідні операції звітного року. Але амортизаційні відрахування накопичуються протягом певного періоду і лише із часом використовуються для капітальних інвестицій. За час накопичення амортизації у Примітках не будуть відображені операції щодо її використання. Якщо ж суми амортизації використовуються не повністю у звітному році, то залишки сум амортизації на початок року у Примітках наступного року не відображаються, що ускладнює контроль і аналіз за їх цільовим використанням. Інформація про стан відтворення матеріально-технічної бази підприємства та джерел її формування у Примітках до фінансової звітності має містити дані щодо залишків невикористаної амортизації на початок звітного року, суми нарахованої і суми використаної амортизації за звітний рік.

Довгострокові біологічні активи в балансі відображаються за: справедливою (залишковою) вартістю, первісною вартістю та сумою накопиченої амортизації за ними. У склад даної статті включають довгострокові біологічні активи, за якими нараховується і не нараховується амортизація. Різниця між первісною і справедливою вартістю та сумою нарахованого зносу відображає усереднені дані для обох груп довгострокових біологічних активів. МСБО визначають, що: „Використання різних основ оцінки для різних класів активів передбачає, що їхній характер чи функція відрізняються, а отже, їх слід подавати у вигляді окремих рядків” [2, 100].

Проблема нарахування амортизації на довгострокові біологічні активи, на наш погляд, має вирішуватися аналогічно як і за іншими необоротними активами: основними засобами, нематеріальними активами. Незалежно від методу оцінки таких активів, за ними слід нараховувати амортизацію для здійснення простого відтворення їх вартості. В ринковому середовищі навіть така замортизована вартість підпадає під вплив інфляції, яка за декілька років (3–8 років) суттєво зменшує первісно інвестовані кошти. Тому незалежно від методів оцінки: за справедливою чи первісною вартістю довгострокових біологічних активів, за ними має нараховуватися амортизація на загальних підставах для відтворення інвестованих коштів на їх придбання і вирощування.

У країнах із ринковою економікою амортизація є одним із основних джерел інвестиційних ресурсів інноваційного розвитку. Так, у США кошти амортизаційних фондів становлять понад 70 % усіх інвестиційних ресурсів корпорацій, дві третини яких вкладають в інвестиційні проекти. Органи державного управління у цих країнах приділяють серйозну увагу стимулюванню інноваційного розвитку, зокрема шляхом проведення гнучкої амортизаційної політики. „Формування й використання амортизаційних фондів перебувають там під пильним контролем держави, про що свідчить ведення постійної статистики формування й використання амортизаційних коштів, регулярні доповіді у Конгресі США, періодичні коригування нормативних строків служби окремих видів основних засобів з урахуванням особливостей та умов їхнього функціонування” [11, 69].

Вирішення проблем ефективного використання земельних і водних ресурсів у сільськогосподарському виробництві та відновлення їх природного стану можливе, на наш погляд, шляхом їх відповідного бухгалтерського обліку і відображення цих показників у фінансовій звітності. Тому в сільськогосподарських підприємствах

біологічні активи в обліку мають включати не лише рослини і тварини, але й земельні ресурси підприємства, що відмічається Г. Г. Корейцем [12, 93], Н. М. Малюгою [13]. Основним аргументом на користь цієї теорії є те, що фінансова звітність підприємств відображає кругообіг капіталу і процеси, які цей кругообіг забезпечують [1, 7]. Основними складовими цього процесу є земельні ресурси, які під впливом сільськогосподарського виробництва змінюють свій якісний і кількісний склад, що має бути відображено в системі бухгалтерського обліку і фінансової звітності з ціллю управління ними.

Стаття „Відстрочені податкові активи” впроваджена під впливом сучасних концепцій обліку податку на прибуток, які передбачають його поділ на податок, розрахований за даними облікової політики, яка визначається підприємством самостійно у межах існуючої нормативної бази (ПСБО) щодо обліку доходів і витрат, та даними податкової політики, яка базується на чинному податковому законодавстві, що виконує фіскальну функцію і є строго регламентованою у виконанні. Практика нарахування відстрочених податкових активів і зобов'язань з податку на прибуток крупних корпорацій у США та в інших англосаксонських країнах обумовлюється відносно однорідною базою для розрахунку валових доходів і валових витрат у податковому і бухгалтерському обліку, але при цьому використовуються різні методи їх визначення для звітного періоду [14, 293–295]. Як відмічає професор А. Н. Хорін: „Ці показники наводяться у складі звітних форм не стільки для ув'язки бухгалтерських і податкових категорій в рамках національного законодавства, скільки в цілях розкриття інформаційних розривів в міжнародному контексті між загально визнаним прибутком компанії і прибутком організації як податкового платника в рамках національного законодавства” [15, 50]. Вирішення проблеми обліку податкових різниць та їх відображення у фінансовій звітності, на наш погляд, варто провести в контексті регламенту бухгалтерського обліку та з урахуванням існуючих способів регулювання таких різниць [16].

Ринкові підходи до визначення вартості фірми вимагають визнання і оцінки такого специфічного нематеріального активу як гудвіл, методологічні основи якого інтерпретуються П(С)БО 19 „Об'єднання підприємств”. Визнання гудвілу можливе за умови придбання підприємства або його контрольного пакету акцій (частин) покупцем в обмін на грошові кошти та інші активи у результаті чого справедлива вартість переданих активів перевищує балансову вартість придбаних активів. Протилежний показник становить негативний гудвіл. Особливістю гудвілу як позитивного, так і негативного є його створення в умовах придбання не менше контрольного пакету акцій або часток підприємства як цілісного майнового комплексу. При цьому у розрахунок беруть участь не усі куплені активи, а лише балансова вартість придбаних чистих активів, тобто різниця між вартістю придбаних активів і сумою придбаних поточних зобов'язань. Придбання акцій емітента або його частини, які не становлять контрольного пакету, не призводить до виникнення гудвілу. Тому додатково у П(С)БО 19 зроблено визначення категорій контроль і придбання. Придбання – це об'єднання підприємств, в результаті якого покупець набуває контроль над чистими активами та діяльністю інших підприємств в обмін на передачу активів, прийняття на себе зобов'язань або випуск акцій. Контроль передбачає вирішальний вплив на фінансову, господарську і комерційну політику

підприємства або підприємництва з метою одержання вигод від його діяльності [1, 700]. Об'єднання підприємств може здійснюватися також шляхом злиття їх, за якого гудвіл не виникає, тому у МСБО зроблено наголос на тому, що об'єднання проводиться шляхом купівлі одним із підприємств іншого [2, 546]. При цьому усі об'єднання бізнесу слід обліковувати із використанням методу придбання.

Таким чином, визначення гудвілу, наведеного у П(С)БО 19 „Об'єднання підприємств” не повною мірою розкриває зміст категорії, акцентуючи увагу лише на придбанні усіх ідентифікованих активів і непередбачених зобов'язаннях, а сама категорія придбання характеризується як об'єднання підприємств, залишаючи поза увагою той факт, що обов'язковою умовою придбання є купівля контрольного пакету акцій (часток) іншого підприємства, а не об'єднання на інших умовах.

У другому розділі активу Балансу узагальнено дані щодо оборотних активів. При цьому значна частина оборотних активів не класифікується за видами діяльності, що створює певні труднощі при прийнятті управлінських рішень, особливо у разі наявності значних залишків на кінець звітної періоду по статтях Інша поточна дебіторська заборгованість, Векселі одержані, Дебіторська заборгованість із внутрішніх розрахунків. Наведені статті оборотних активів можуть містити залишки заборгованості за реалізовані основні засоби, інші необоротні активи, нарахування суми заборгованості за нестачі, знищення, пошкодження тощо основних засобів та інші побідні операції. Аналогічно надається інформація щодо грошових кошів і їх еквівалентів. При цьому не враховуються обставини, за яких підприємства можуть накопичувати суми амортизації на депозитних рахунках чи владати їх у високоліквідні цінні папери до моменту використання їх за призначенням. Такі кошти класифікуються як інвестиційна діяльність, і тому необхідно розшифровувати їх цільове призначення якщо не у Балансі, то у Примітках до річної фінансової звітності, так як і залишки дебіторської заборгованості.

Третій розділ активу балансу Витрати майбутніх періодів складається із капіталізованих витрат та перерахованих авансів дебіторам під майбутні умови виконання договорів. Таким чином, витрати майбутніх періодів різняться як за економічним змістом господарських операцій, так і за строками їх визнання у витратах звітної періоду: частина їх може бути використана у звітному році, а інша – використовуватиметься протягом декількох звітних років, що потребує додаткової розшифровки. При цьому, підходи до відображення у балансі витрат майбутніх періодів мають бути такі ж, як і до доходів майбутніх періодів. Так, наперед перераховані кошти є авансами виданими, які потрібно обліковувати у складі відповідної статті активу.

Капіталізовані витрати, які, як передбачається, будуть використані у звітному році, повинні обліковуватися також у складі активів другого розділу за окремою статтею як некапітальні витрати. Витрати, які планується використати протягом декількох звітних років, необхідно відображати у складі необоротних активів також за окремою статтею як витрати майбутніх періодів, оскільки період їх обігу більше одного року, що є основною ознакою для класифікації подібних витрат.

Вивчення методичних підходів до класифікації балансових активів у звіті про фінансовий стан дозволяє виділити два розділи: Необоротні активи і Оборотні активи, належність до яких визначається виходячи із строку обігу активів. При цьому, у

складі оборотних активів доцільно виділяти в окрему групу ті із них, які, як очікується, будуть використані в операційній і окремо в інвестиційній і фінансовій діяльності. Така класифікація надасть можливість аналізувати грошові потоки суб'єкта господарювання і забезпечить надання більш детальної інформації щодо структури оборотних активів за видами діяльності.

Ресурси, які не належать підприємству на правах власності, але за певних умов контролюють економічні вигоди у результаті їх використання в обмін на визначені суми зобов'язань, згідно принципу превалювання сутності над формою, мають відображатися у звіті про фінансовий стан суб'єкта господарювання в окремих розділах: в активі – вартість контрольованих ресурсів, які обліковуються на позабалансових рахунках, а в пасиві – загальна сума зобов'язань, які, як очікується, будуть сплачені власникам ресурсів у разі невиконання зобов'язань щодо їх повернення відповідно до умов договору або нецільового використання. Основними умовами відображення позабалансових активів у Балансі підприємства мають бути:

– отримання економічних вигод в майбутньому у результаті їх використання;

– здійснення контролю над об'єктом.

– фактична (первісна) вартість об'єкта має дорівнювати сумі зобов'язань, які, як очікується, будуть сплачені внаслідок неповернення, пошкодження чи іншим чином втрати вартості контрольованого об'єкта.

Основними ресурсами розвитку все більше стають люди і знання, якими вони володіють, та нематеріальні активи, що в сукупності створюють інтелектуальний капітал. На противагу оцінці матеріальних ресурсів, яка розраховується за витратами на їх придбання, виробництво, оцінка інтелектуального капіталу визначається, виходячи із доходу, який він може генерувати як контрольований ресурс. Через значні розбіжності між ринковою оцінкою компанії та даними фінансової звітності виникає потреба у формалізації виміру нематеріальних активів, які складають групу інтелектуального капіталу. Одним із загально визнаних його вимірників є індекс Тобіна (q), який розраховується шляхом ділення ринкової вартості компанії (добуток ціни акцій компанії на кількість акцій) на суму, яку необхідно витратити для заміщення фізичних активів (або в деяких випадках на балансову вартість компанії, яка включає вартість фінансових активів)

$$q = \text{Ринкова вартість} / \text{Балансова вартість} [17].$$

Якщо q більше одиниці, то ринкова вартість компанії перевищує балансову вартість і, відповідно, біржова оцінка відображає деякі незареєстровані активи компанії. Якщо q менше одиниці, то біржова вартість компанії менше сумарної балансової вартості її активів, а отже, компанія недооцінюється біржею.

Таким чином, можна зробити *висновок*, що існуючі підходи до побудови Балансу не відповідають сучасній ресурсній концепції визначення окремих його елементів. Економічна сутність контрольованих ресурсів вимагає відображення усіх активів, з допомогою яких генеруються грошові потоки суб'єкта господарювання і які формують корпоративний капітал. Власний та залучений капітал має групуватися відповідно до цільового призначення і використання, що характеризує актив Балансу.

Література

1. Бухгалтерський облік на підприємствах АПК. Том 1. Посібник по

- застосуванню нормативно-методичних документів з бухгалтерського обліку в Україні / За ред. В. М. Пархоменка та В. М. Жука. – К.: ІАЕ, 2004. – 826 с.
2. Голов С. Ф., Костюченко В. М. Бухгалтерський облік за міжнародними стандартами. – К.: Екаунтінг, 2000. – 376 с.
  3. Яремко І. Й. Економічні категорії в методології обліку: Монографія. – Львів. – Каменяр. – 2002. – 192 с.
  4. Задорожний З. В., Крупка Я. Д. Формування інформації про капітал у балансі підприємства // Торгівля, комерція і підприємництво. Зб. наук. праць Львівської комерційної академії. – Л., 2002. – № 5. – С. 185–188.
  5. Гринів Б. Проблеми бухгалтерського балансу: його використання в аналізі // Бухгалтерський облік і аудит. – 2008. – № 1. – С. 11–15.
  6. Крупка Я. Інвестиційна діяльність: визначення в обліку та розкриття інформації у фінансовій звітності підприємств // Вісник Тернопільського національного університету. – 2008. – № 3. – С. 92–98.
  7. Ловінська Л. Г. Концепція фінансового результату у системі бухгалтерського обліку підприємств // Фінанси України. – 2003. – № 11. – С. 58–65.
  8. Голов С. Концепції амортизації та їх вплив на облік і управління в сучасних умовах // Бухгалтерський облік і аудит. – 2004. – № 8. – С. 9–15.
  9. Хомин П. Дефініції "амортизація" і „знос" основних засобів у контексті плану рахунків бухгалтерського обліку // Вісник Тернопільського національного університету. – 2007. – № 2. – С. 104–112.
  10. Хомин П. Я., Пиріг І. М. Амортизація: економічний зміст та методика відображення // Фінанси України. – 2007. – № 6. – С. 22–30.
  11. Никифоров А. Є., Діба В. М. Вплив державної амортизаційної політики на оновлення основного капіталу інноваційних підприємств // Фінанси України. – 2007. – № 1. – С. 67–74.
  12. Гудзинський О. Д., Кірейцев Г. Г., Савчук В. К. Економічна теорія та реалізація її положень у механізмі розвитку АПК // Економічна теорія. – 2005. – № 2. – С. 80–96.
  13. Малюга Н. М. Облікова інтерпретація природно-ресурсного потенціалу / Реформування обліку, звітності та аудиту в системі АПК України: стан та перспективи. 11 Міжнародна науково-практична конференція: Зб. тез та виступів. – К.: ННЦ ІАЕ. – 2006. – 246 с.
  14. Нидлз Б. А., Андерсен, Д. Колдуэлл. Принципы бухгалтерского учета / Б. Нидлз, Х. Андерсон, Д. Колдуэлл: Пер. с англ. / Под ред. Я. В. Соколова. – 2-е изд. – М.: Финансы и статистика. – 1994. – 496 с.
  15. Хорин А. Н. Принципы формирования бухгалтерской отчетности // Бухгалтерский учет. – 2006. – № 23. – С. 50–52.
  16. Кучеренко Т. Формування показника чистого прибутку у Звіті про фінансові результати // Бухгалтерський облік і аудит. – 2008. – № 4. – С. 37–40.
  17. Tobin J. A. General Equilibrium Approach to Monetary Theori // Journal of Money Credit and

Редакція отримала матеріал 25 грудня 2008 р.